

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Дніпропетровський державний
аграрно-економічний університет

№ 4, 2013 [Назад](#) [Головна](#)

УДК 338.244

*О. В. Сотула,
к. е. н., доцент кафедри економічної теорії та міжнародної економіки,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького*

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ІННОВАЦІЙНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

*О. V. Sotula,
Ph.D., assistant professor of economics and international economics,
Cherkasy National University named after Bogdan Khmelnytsky*

SOCIAL ENTREPRENEURSHIP AS AN INNOVATIVE MODEL OF ECONOMIC DEVELOPMENT

В статті обґрунтовано необхідність використання інноваційних соціальних технологій, вивчено поняття соціального підприємництва, яке аналізується як форма соціальних інновацій.

The article substantiates the need for innovative social technologies studied the concept of social entrepreneurship, which is analyzed as a form of social innovation.

Ключові слова: соціальні інновації, соціальне підприємництво, соціальні підприємства.

Key words: social innovation, social entrepreneurship and social enterprise.

Постановка проблеми. Останнім найсуттєвішим якісним зрушенням в глобальному економічному мисленні стало усвідомлення того, що вирішальними серед основних факторів виробництва є людські ресурси, а найбільш ефективними - інвестиції в людський капітал. Стратегічною перспективою і основною тенденцією стало і динамічного соціально-економічного прогресу держав стає соціально орієнтований розвиток, одним із головних генераторів якого можуть і повинні стати соціальні інновації. До інноваційних технологій належать неординарні способи вирішення соціальних проблем, які не мали раніше аналогів. У сучасній соціальній державі саме соціальні інновації формують інноваційне середовище, яке сприяє науково-технічним, технологічним та інформаційним нововведенням, забезпечують їх прискорення, підвищують ефективність використання нової техніки і технологій, скорочують інноваційні витрати. Соціальне підприємництво є тією соціальною інновацією, яка служить механізмом соціальних перетворень і сталого розвитку в рамках неприбуткової або прибуткової підприємницької діяльності.

Місія соціального підприємництва набуває особливої цінності в період економічної кризи, оскільки, по-перше, в цей час загострюються соціальні проблеми і їх вирішення стає життєво важливим для існування суспільства. По-друге, соціальне підприємництво сприяє створенню сприятливого бізнес-середовища, підтриманню активної громадської позиції, інновацій, суспільної солідарності, що створює передумови для більш м'якого і своєчасного виходу з кризи.

Аналіз останніх публікацій. Значний внесок у теоретико-методологічні та емпіричні дослідження соціальних інновацій та соціального підприємництва ми знаходимо у таких дослідників, Ю. Попов, Ф. Бородкін, А. Московська, Л. Тарадіна, М. Баталіна.

Метою даної статті є обґрунтування необхідності та доцільності використання соціальних інновацій, і соціального підприємництва зокрема, як генераторів соціально орієнтованого розвитку економіки.

Викладення основного матеріалу. Українська модернізація повинна охопити не тільки економіку, науково-технічний прогрес, але й соціальну сферу, розвиток людини. Обговорюючи шляхи подолання поточної економічної кризи, експерти й управлінці заговорили про еволюційну модернізацію, успішні варіанти якої завжди супроводжувалися зростанням рівня та якості життя й досягли максимального успіху там, де завдання економічного зростання розв'язувалися в поєднанні з подоланням соціальних проблем. Директор Інституту економіки і прогнозування НАН України В. М. Гесць, вважає, що криза – це пролог до надзвичайно серйозного соціального транзиту, унаслідок якого економічна та політична бази життя зміняться на соціологізовану, тобто соціальні інновації встануть у ряд з технологічними. На його думку, питання модернізації не повинне фокусуватися лише на технологічних аспектах, залишаючи осторонь соціальний контекст. Це не виключно технологічний процес, це складна соціогуманітарна проблема [1].

Нинішньому етапу модернізаційного розвитку властивий перерозподіл функцій забезпечення рівня і якості життя населення між різними учасниками соціального процесу – державою, ринками, спеціалізованими соціальними інститутами, сім'ями, соціальними мережами. Відбувається передача ряду функцій і повноважень від сім'ї до ринків та інститутів, що є причиною формування ринку соціальних послуг. Інноватика державного регулювання вимагає нових підходів і розуміння складності соціальних процесів. Мова йде про необхідність використання нових соціальних технологій, інноваційних моделей, які повинні забезпечувати процес динамічного розвитку економічної системи [2].

Сутність інноваційного соціально-технологічного підходу полягає в проектуванні і освоєнні ефективних технологій цілісного розвитку спільноти, пошуку відповіді на питання, як управляти, якими засобами і методами досягати поставлених цілей. Соціальна технологія є конструктивною діяльністю суб'єктів управління і населення щодо оптимізації соціальних процесів.

У концепції соціальних інновацій ключову роль відіграють нові інститути і «практики просування відповідального і сталого розвитку співтовариств, а також структур демократичного управління» [3]. Під інноваціями розуміють механізм формування нових технологій і моделей поведінки, що створює передумови для соціокультурних змін. Саме інновації – соціально-економічні, технічні, інформаційні тощо – формуватимуть каркас знаннємісткої економіки, обсяг і темпи впровадження сучасних інформаційних технологій, а відтак – впливатимуть на всі соціокультурні зміни в суспільстві [4:143-148]. Сьогодні єдиного визначення соціальної інновації не існує. І.В. Копотева та Й. Нікула, дослідники Інституту Руралія Університету Гельсінкі, під соціальними інноваціями розуміють виробництво та інтеграцію нових знань у формі програм, організаційних моделей або певного набору принципів та інших засобів, що використовуються на місцевому рівні для реагування на позитивні і негативні результати реструктуризації. На їхню думку, соціальні інновації можуть мати три основні групи цілей: а) задовольняти людські потреби, які дотепер не були задоволені або задоволені не належним чином; б) намагатися змінити соціальні відносини, тип управління і в) підвищувати соціально-політичні можливості та доступ маргінальних груп до ресурсів забезпечення більш якісного задоволення потреб і участі в політичних процесах [3]. Під соціальними інноваціями ми розуміємо процеси, унаслідок яких відбуваються суттєві і незворотні зміни в характері взаємодій між окремими людьми і соціальними групами.

Основним критерієм оцінки соціальної інновації є її спрямованість на збереження комунікативної цілісності соціальної системи. Крім того, соціальні інновації повинні забезпечувати:

- приріст соціального капіталу (як ресурсу довіри);

- можливість розвитку соціальної системи;
- можливість вибору у соціального суб'єкта [5].

У якості соціальних інновацій ми розглядаємо міжсекторне соціальне партнерство та соціальний аудит, соціальне підприємництво, соціальні інвестиції, соціальну відповідальність бізнесу.

Ключовими моментами в соціальному підприємстві є досягнення суспільного добробуту і створення для цього сприятливих можливостей. Соціальне підприємництво сигналізує про необхідність стимулювання соціальних змін, а сам результат та його тривала дія приводять до позитивних змін у житті суспільства, тим самим вирізняючи цю сферу діяльності. На думку Грегорі Діза, директора Центру розвитку соціального підприємництва Університету Дюка (США), розмивання міжсекторних меж є відмінною рисою соціального підприємництва. Крім неприбуткових венчурних організацій соціальне підприємництво нерідко включає і прибуткові організації соціального призначення — такі як банки розвитку місцевих співтовариств, а також «гібридні» організації, що містять прибуткові і неприбуткові підрозділи. Соціальний підприємець не прагне досягти істотного фінансового прибутку для своїх інвесторів або для себе, він прагне цінностей у вигляді великомасштабних позитивних трансформацій. Призначення цінності в розумінні соціального підприємця в тому, щоб служити соціально вразливого населенню, населенню, яке бідує у якому не вистачає власних фінансових коштів або політичної волі самостійно домогтися позитивних змін. Це не означає, що соціальні підприємці завжди уникають отримання прибутку за рахунок створюваних цінностей. Підприємства можуть приносити прибуток, а можуть бути організовані і як некомерційні [6].

Хоча термін «соціальне підприємництво» порівняно новий, саме явище має давню історію. Терміни «соціальне підприємництво» і «соціальний підприємець» вперше згадуються в 1960-х роках в англійській літературі, присвяченій питанням соціальних змін. Вони стали широкоживими в 1980-х роках, зокрема, завдяки зусиллям Білла Дрейтона, засновника компанії Ашока. До числа людей, чия діяльність може слугувати зразком соціального підприємництва, можна віднести [Флоренс Найтінгейл](#) - засновницю першого училища для медсестер у Великобританії, Роберта Оуена - засновника кооперативного руху; Вінобу Бхаве - засновника індійського руху Земля в дар. У 19 та 20 століттях деякі з найбільш успішних соціальних підприємців сприяли поширенню інновацій, корисність яких була оцінена так високо, що вони були впроваджені в національних масштабах за підтримки держави чи бізнесу [7].

Найбільш поширене визначення соціального підприємництва належить Грегорі Дізу, який виділив п'ять факторів, що його визначають:

- (1) прийняття на себе місії створення і підтримки соціальної цінності (блага);
- (2) виявлення і використання нових можливостей для реалізації обраної місії;
- (3) здійснення безперервного процесу інновацій, адаптації і навчання;
- (4) рішучість дій, не обмежена розташованими ресурсами;
- (5) висока відповідальність підприємця за результати своєї діяльності - як перед безпосередніми клієнтами, так і перед суспільством [8].

На нашу думку, соціальне підприємництво – це заснована на самокупній основі господарська діяльність з виробництва соціально значущого продукту або послуги із застосуванням інноваційних рішень, які перетворюють на користь суспільства саму послугу та/або механізми її економічної реалізації. Кінцева мета такої діяльності – не отримання прибутку, а виробництво продукту або послуги, призначеної для вирішення суспільної проблеми [9]. Соціальне підприємництво має такі компоненти: 1) соціальна проблема, яка впродовж тривалого часу існує в суспільстві через обмежений доступ певної цільової групи до фінансових та політичних ресурсів для її вирішення; 2) розробка та впровадження механізму інноваційного вирішення проблеми, яка порушує стабільний, але несправедливий баланс; 3) створення нового, стійкого балансу, що вивільняє ресурси для згаданої цільової групи і передбачає краще майбутнє не тільки для цих людей, а й для суспільства загалом. Соціальне підприємництво – це діяльність, яка має три орієнтири: соціальний, ринковий та інноваційний [10].

Ключовим словом в категорії соціального підприємництва є «підприємництво», а «соціальність» грає лише модифікуючу роль. Головні властивості всякого підприємництва — створення цінності; «творче руйнування», що перетворює діяльність; пошук змін і використання можливостей. Все це в рівній мірі торкається як підприємництва, так і соціального підприємництва, кожне з яких пропонує нову цінність, долаючи сталу рівновагу.

Основна відмінність між підприємництвом та соціальним підприємництвом лежить не в площині мотивації, а у сфері характеристик цінності, що виробляється. У разі звичайного підприємництва це ринкова цінність, яка може бути виражена в категорії доходу і прибутку. У разі соціального підприємництва це цінність, що виражається в перевазі, яку одержує значна частина суспільства або суспільство в цілому від виробленої соціальним підприємцем «великомасштабної трансформації». При цьому цільовими групами, яким призначена «цінність», служать найменше захищені і найменш благополучні верстви населення, що не мають фінансових ресурсів або політичних важелів для досягнення «одержуваної в результаті трансформації цінності» власними силами [6].

Таким чином, соціальне підприємництво – це підприємницька діяльність, що спрямована на пом'якшення або вирішення соціальних проблем, і характеризується такими основними ознаками:

- соціальний вплив - цільова спрямованість на вирішення/пом'якшення існуючих соціальних проблем, стійкі позитивні соціальні результати;
- інноваційність - застосування нових, унікальних підходів, що дозволяють збільшити соціальний вплив;
- самоокупність і фінансова стійкість - здатність соціального підприємства вирішувати соціальні проблеми до тих пір, поки це необхідно і за рахунок доходів, одержуваних від власної діяльності;
- масштабованість і тиражованість - збільшення масштабу діяльності соціального підприємства (на національному та міжнародному рівні) і розповсюдження досвіду (моделі) з метою збільшення соціального впливу;
- підприємницький підхід - здатність соціального підприємця бачити провали ринку, знаходити можливості, акумулювати ресурси, розробляти нові рішення, які надають довгострокове позитивний вплив на суспільство в цілому [7].

Як практична діяльність, що інтегрує процес отримання економічної і соціальної вигоди, це порівняно новий феномен для країн пострадянського простору, але в цілій низці країн СНД (Казахстан, Росія, Білорусь, Молдова та Україна) вже опрацьовано варіанти інституційного розвитку соціального підприємництва.

В Україні не існує законодавчо затверджених понять «соціальне підприємство», «соціальне підприємство», «підприємства соціальної економіки». Таким чином можна зробити висновок, що офіційно соціальних підприємств і соціального підприємництва в Україні немає. Однак у різних нормативно-правових джерелах існують положення, що дозволяють створювати підприємства, які за міжнародними стандартами можуть бути класифіковані як соціальні [11].

Джерелами інформації про соціальне підприємництво в Україні ставали донорські організації, міжнародні проекти і зарубіжні фонди. У нас існує три основні форми соціального підприємництва:

- некомерційна організація займається підприємництвом у сфері своєї основної діяльності;
- НКО відкриває власне підприємство, частина доходів якого йде на фінансування її програм;
- підприємство для людей з обмеженими можливостями: компанія звільняється від сплати податку на прибуток, якщо більше 50% її співробітників – люди з обмеженими можливостями [12].

Соціальні підприємства, які створюють робочі місця для соціально незахищених людей, дають їм можливість набутти трудових навичок і знань у сфері управління, кар'єрного зростання, і права власності експерти називають «ствердженими». Більшість соціальних підприємств України забезпечують робочими місцями представників цільових груп, з якими вони пов'язані своєю основною діяльністю. Їхня головна мета діяльності, як і будь-яких інших бізнес-структур, – досягти позитивних фінансових і соціальних результатів за рахунок інвестицій [13].

В останні роки на Україну соціальне підприємництво набуває все більшої популярності серед громадських організацій, як ефективний механізм вирішення локальних соціальних та економічних проблем територіальних громад. В Одесі діє громадська організація «Дорога до дому», в рамках діяльності якої видається газета для бідних, а також працюють цехи з пошиття одягу. Ще одним прикладом українського соціального підприємства є асоціація «Мир, краса, культура» у Херсоні, яка запровадила «Творче практичне заняття», щоб виготовляти і продавати ексклюзивний одяг для дітей і молоді, використовуючи натуральні тканини, оздоблені традиційним українським орнаментом у сучасному стилі. Прибуток використовується для піднесення української культури, мистецтва за допомогою театру, шкіл, навчаючи молодь навичкам, які б забезпечили їх сталими робочими місцями у майбутньому.

В Києві є товариство «Аліса» для людей з обмеженими можливостями, яке створило можливість для навчання і роботи своїх клієнтів, заснувавши шість бізнес підприємств: магазин канцтоварів «Аліса»; кафе «Посадена»; торгову фірму «Етіт»; архітектурну фірму «Інсторм»; рекламне агентство «Моностат»; спортивні приміщення для навчання дітей бойовим видам мистецтв [7].

У Житомирі при громадській організації «Місія Самаритян на Україні» працює цех з виготовлення виробів з металу (решітки, ворота і т.д.). У селі Плоске Кіровоградської області знаходиться Центр реабілітації наркоманів «Повернення до життя». Тут же окремо проживають п'ятеро співробітників. Сімдесят відсотків мешканців центру – ВІЛ-позитивні. Мешканці центру виготовляють бетонні шашки, які використовуються в основному для мощення тротуарів. Частина доходів йде на їх утримання в центрі, а решта грошей заощаджується, з метою розширення виробництва. «Ми створили це підприємство, щоб стати, врешті-решт, незалежними

від державного фінансування і донорської допомоги», – говорить директор центру «Повернення до життя» Олександр Остапов.

Львівська організація «Оселя» дає бездомним дах над головою і одночасно залучає їх до роботи по реставрації меблів, які потім виставляються на аукціон (якщо меблі були передані організації як пожертвування) або продаються. Одержані кошти йдуть на фінансування притулку і заробітну плату співробітникам.

У Луганську декілька ВПІ-інфікованих жінок шиють одяг за індивідуальними замовленнями. Соціальний ефект в даному випадку полягає в тому, що люди дістають можливість заробляти гроші своєю працею в суспільстві, яке негативно відноситься до них і ущемляє їх права. Завдяки соціальному підприємництву з'являються нові ринки, можливості і перспективи.

У Львові недержавна організація «Дерево життя», що працює з людьми, у яких порушений слух, спільно з комерційною фірмою зайнялася виробництвом аудіокниг високої якості. Вони мають підвищений попит у споживачів. В результаті вдалося створити новий сегмент ринку. За рахунок доходів з продажів «Дерево життя» вже профінансувало видання трьох нових книг. Крім того, що організація продає аудіокниги в книжкових магазинах Львова і на місцевих ринках, вона безоплатно передає аудіофайли і книги у всі бібліотеки для глухих людей в області [13].

У 2010 році в Україні започатковано проєкт Британської Ради «Сприяння розвитку соціального підприємництва» за партнерської підтримки фонду «Східна Європа», компанії PricewaterhouseCoopers та «Ерсте Банку». Цілі проєкту – поширення нової ідеї в українському суспільстві, а також надання необхідної допомоги підприємцям для успішного старту соціального бізнесу.

Загалом за час роботи цього проєкту з 2010 по 2012 рік було проведено ряд тренінгів по розвитку соціального бізнесу в Києві, Донецьку, Львові, Одесі, Сімферополі та Севастополі, Миколаєві, Житомирі і у Боярці. При цьому, тренінги та програми, що проходили в Севастополі, Миколаєві, Житомирі та Боярці відбувалися за ініціативи місцевої громади, бізнесу чи державних органів [14].

На початку 2011 року відбувся відкритий конкурс (всього було подано 250 заявок), за підсумками якого організатори відібрали 80 учасників в трьох регіонах України - Львівській, Донецькій областях і в Криму. Учасники проєкту пройшли програму навчання та тренінгів, розроблену за участю успішних підприємців з Великобританії, отримали юридичну та консультативну підтримку експертів, а також розробили бізнес-плани власних підприємств. За результатами конкурсу було відібрано чотири кращих бізнес-плани, які найбільш повно відповідали всім заявленим критеріям і які матимуть подальшу підтримку організаторів. Так, в м. Новоазовськ Донецької області ТОВ «Медичний реабілітаційний центр «Здоров'я» розробило план, реалізація якого розширить спектр медичних послуг для реабілітації пацієнтів з ураженнями центральної та периферійної нервової системи, включаючи надання їм соціальної та психологічної допомоги. Проєкт передбачає працевлаштування безробітних та людей з обмеженими можливостями. Частина прибутку від надання платних послуг буде спрямована на реалізацію безкоштовних реабілітаційних програм для дітей, хворих на сколіоз та ДЦП, з сімей з низьким рівнем доходів. Громадська організація «Євпаторійський інформаційно-консультативний центр» запропонувала проєкт по створенню ТОВ «Перспективний центр» у с. Молочне Сакського району АР Крим. Розвиток туризму (створення туристичного продукту «ночівля + сніданок» із зануренням відпочиваючих в сільській побут) дозволить створити нові робочі місця, більш повно використовувати людський потенціал і природні ресурси регіону. Частина прибутку ТОВ «Перспективний центр» буде відраховуватися на реалізацію програм, спрямованих на навчання сільського населення навичкам ведення бізнесу та фінансової грамотності. У м. Броди, що на Львівщині, науково-виробниче об'єднання «Дитяча надія» планує створити Центр екологічного землеробства для вирощування, переробки та реалізації екологічно чистої продукції, поширити досвід ведення органічного землеробства серед населення за допомогою проведення навчальних і рекламних заходів. Проєкт передбачає працевлаштування молодих людей з обмеженими можливостями, а також членів їх сімей [15].

Висновки. Останнім часом змінилися пріоритети вкладень фінансових ресурсів, а соціальні проблеми не втратили своєї значущості. У обстановці недофінансування стали з'являтися нові гравці – соціальні організації – які ставлять за мету вирішення тієї чи іншої соціальної проблеми. Виникнення останніх породило і новий механізм їх фінансування. Головним рушієм соціального підприємництва є ефективне вирішення конкретної соціальної проблеми за профілем підприємства і найбільш дєздатна за мобілізацією необхідних фінансових ресурсів організаційна форма. Остання може варіюватися від неприбуткової до прибуткової.

Соціальне підприємництво для України - явище нове і розвивається поки що завдяки, в основному, не державі або приватним інвесторам, а, швидше, - окремим ентузіастам.

Ключем до успіху концепції СП в Україні є вироблення національної стратегії розвитку соціального підприємництва, яка дозволила б скоординувати зусилля всіх зацікавлених сторін - підприємців, громадських організацій, донорських структур і держави.

Література.

1. Парламентські слухання. «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» (запис від 17.06.2009 р.) [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.in.gov.ua/files/content/84789023470892.pdf>
2. Москалев И. Технологические основы социально-инновационного государственного управления [Електронний ресурс] / И. Москалев. – Режим доступу : <http://spkurdyumov.narod.ru/Moskalev23.htm>
3. Иванов В. Н. Инновационные социальные технологии государственного и муниципального управления / В. Н. Иванов, В. И. Патрушев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ЗАО «Издательство «Экономика», 2001. – 327 с. – (Энциклопедия управленческих знаний).
4. Копотева И. В. Социальные инновации в изменяющейся сельской среде России / И. В. Копотева, Й. Никула // Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз – 2 (2). – 2008. – С. 74-84.
5. Москалев И. Технологические основы социально-инновационного государственного управления [Електронний ресурс] / И. Москалев. – Режим доступу : <http://spkurdyumov.narod.ru/Moskalev23.htm>
6. Московская А. Обзор опыта и концепций социального предпринимательства с учетом возможностей его применения в современной России: Препринт WP1/2008/02./ А. Московская, М. Баталина, А. Московская, Л. Тарадина, — М.: ГУ ВШЭ, –2008. — 84 с.
7. Википедия – свободная энциклопедия. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org>
8. Dees, J.G. The meaning of social entrepreneurship. Center for the Advancement of Social Entrepreneurship, Duke University's Fuqua School of Business, 2001 (revised vers.). [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.caseatduke.org/documents/dees_sedef.pdf
9. Московская А. А. Социальное предпринимательство как гибрид бизнеса и некоммерческой деятельности и его социальный потенциал в России / А. А. Московская // В кн.: Модернизация экономики и глобализация. В 3-х книгах (отв.ред. Е.Г.Ясин). – М.: ИД ГУ-ВШЭ. – 2009. – С.364-371
10. Матеріали дослідження, проведеного Регіональним бюро ПРООН для Європи і СНГ совместно с EMES – Проектом Европейская исследовательская сеть: «Social Enterprise: A new model for poverty reduction and employment generation. An examination of the concept and practice in Europe and the Commonwealth of Independent States» [Текст]. – 2008. – С. 191.
11. Социальное предпринимательство в Украине: Европейское исследование. Обмен опытом [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://sesp.org.ua>
12. Игорь Каминник: Социальное предпринимательство на Украине: каким оно должно быть? [Електронний ресурс] / Режим доступу: www.cmdp-kvorum.org
13. Новый бизнес: социальное предпринимательство [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.nb-forum.ru>
14. Тренінг для соціальних підприємців у Боярці <http://socialenterpriseorg.wordpress.com/>
15. "Социальное предпринимательство — это бизнес" Бизнес №33, 15-21 августа 2011 http://smi.liga.net/articles/2011-08-19/1963629-sotsialnoe_predprinimatelstvo_eto_biznes.htm

Стаття надійшла до редакції 20.04.2013 р.